

Mgr. Martin Veselý, Ph.D.

Teze habilitační přednášky pro obor České dějiny

Vojenská vzpomínková kultura na druhou světovou válku v ČR, Německu a Polsku po roce 1989 – srovnání

Vzpomínkovou kulturou rozumíme sdílené vědomí o minulosti založené na kolektivním stejně jako subjektivním vnímání historických souvislostí z aktuální perspektivy. Zvláštní místo v ní doposud zauímají vzpomínky na události druhé světové války a jejich interpretace. Od roku 1945 prošly v závislosti na konkrétním národním prostředí a panujícím režimu svébytným vývojem, přičemž jedním z určujících předělů byl pád železné opony a následné dění. Ve své přednášce se zaměřím na stěžejní okolnosti změn a forem vzpomínkové kultury na druhou světovou válku po roce 1989 ve třech státech, které úzce spojuje jejich společná minulost – ve sjednocené Spolkové republice Německo, Polsku a České republice. Zcela záměrně však ponechávám stranou záležitosti týkající se útěku, odsunu, vyhnání či vysídlení především německých obyvatel na konci a po druhé světové válce, jakkoliv s válečným děním přímo souvisí a vycházejí z něj. Důvodem je faktická obsáhlost této problematiky, která bezpochyby vydá na samostatné téma.

Soustředím se tedy na konkrétní podoby vzpomínkové kultury ve jmenovaných zemích, jež mohou mít obdobnou formu, ovšem často nikoliv obsah, a také na její rozličné nositele či podporovatele. V první řadě jde o přístup státu jako takového ve smyslu iniciativy při zakládání a financování institucí zaměřených na studium a dokumentaci druhé světové války, respektive totalitních režimů obecně. Dále o podporu muzeí, národních památníků či organizací spravujících významné památky druhé světové války a též o přístup k mezinárodní spolupráci, iniciativám a projektům. Zásadním aspektem je rovněž podpora vzdělávacích programů ať již ve školském systému nebo ze strany jiných státních organizací. Důležitá role pak připadá občanským, soukromým i církevním iniciativám, spolkům a sdružením, zejména při pořádání vzpomínkových akcí, výstav, konferencí, přednášek nebo při zakládání a péči o pomníky, pamětní desky apod. V nemálo případech právě tyto organizace nahrazují z různých důvodů nedostatečnou úlohu státu.

Již v těchto institucionálních záležitostech nalezneme mezi jednotlivými zeměmi markantní rozdíly, které vyplývají z poválečného vývoje, historické zkušenosti, tradice, případně i z pasivity a nezájmu. Bez ohledu na to však změny ve vnímání a výkladu druhé světové války vzbudily celospolečenské diskuse (byť v různé míře), které se dále odrazily ve filmech a literárních dílech natočených nebo publikovaných v posledních dvaceti letech nebo i v rozdílných postojích ke smyslu a podobě nových památníků. Tyto diskuse často zároveň poodkryly různá národní tabu a vedly k zamýšlení a vzrušeným debatám nad smyslem některých událostí, nad kategoriemi slova „oběť“, nad otázkou míry viny či nevinu apod. a zůstávají mnohdy obtížně řešitelnými neuralgickými body v pojmání minulosti. Odvrácenou stranou těchto debat jsou snahy o relativizaci či přímo popření zločinů, k nimž za druhé světové války došlo. Sympatizování s nimi anebo přímo jejich přijímání především v řadách mladých lidí ukazuje mj. na nutnost lepšího vzdělávání a větší státní podpory výukových programů moderních dějin na školách.

I po téměř sedmi desetiletích od skončení druhé světové války tak zůstává vzpomínková kultura na ní živou a nedílnou součástí národní identity ve všech sledovaných zemích – a pochopitelně nejen v nich.